

Věcná otázka položená v duchu i jazykem současnosti:

O čem bylo dobývání drahých kovů ve středověku?

O penězích

Obchod – směna – stříbro v 11.-13. století

Ražba domácích mince v 11.-13. století

Příjmy českého panovníka a berní systém v 11.-13. století

Knížecí a královská komora, berní úřední aparát, monetární aparát v 11.-13. století

Mincovní a horní regál ve 12.-13. století: základní principy a počátky

Mincovní a horní regál ve 12.-13. století v přemyslovských zemích

Zrod báňské správy okolo poloviny 13. století, mincmistr a urburéř

Pravidla dobývání drahých kovů: horní právo a horní zákoníky – pružný konsensus mezi regálem, horními svobodami a dotčeným držitelem půdy

Obchod – směna – stříbro v 11.-13. století

Okolo poloviny 11. století vedle mince či jejich zlomků existovaly starší způsoby směny a platby váženým stříbrem. V nezmincovaných hřivnách stříbra se odehrával hlavně zahraniční obchod.

jeden z nejznámějších dokladů z raného středověku: tzv. žatecký poklad (1937): uložen v keramické nádobě, 494 stříbrných artefaktů o celkové hm. 2,7 kg: denáry české i německé, šperky a smotky stříbrného drátu; 19 tyčinkovitých stříbrných hřiven o hmotnosti přes 2 kg. (asi poč. 11. stol.).

V raném středověku se nejprve uplatňoval váhový standard tzv. karolínské hřivny (408 g).

Později se vlivem severského prostředí prosazuje tzv. severská hřivna (*marca*), jejíž jedna z variant, česká hřivna, měla v 11. století hmotnost 210 g.

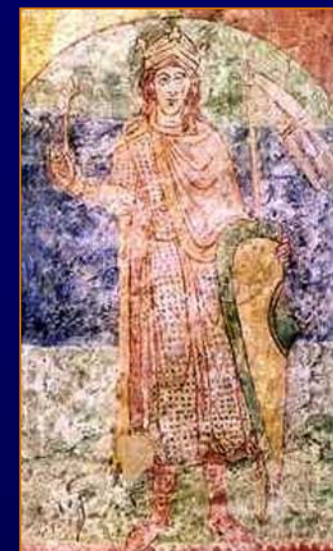
V 11. století nastal rozpad rozsáhlého a jednotného severského obchodního systému.

V regionálním a vnitřním obchodu se předpokládají platby zlatem, solí, sukem, dobyt看em, medem, jantarem, voskem.

Ražba domácích mince v 11.-13. století

Mincovní reforma Břetislava I. (1050): z jedné hřivny stříbra se mělo vyrazit 200 denárů, jeho vlastní praxe však byla 220 denárů.

Vratislav II. (1061-1092): další znehodnocení denárů; z jedné hřivny stříbra razil kníže 500 až 600 denárů. Váha jedné mince klesla a do slitiny bylo přidáváno velké množství mědi.

Odlišnosti byly v moravském mincovnictví, kde se mince oproti Čechům v 11. a 12. století více přizpůsobovaly denárovým ražbám uherským.

Reformní změny provedl okolo roku 1225 Přemysl Otakar I. zavedením jednostranného brakteátu hmotnosti ca. 1 g a ryzosti 0,970. Změnou prošla i hřivna, která v této době činila 253 g a kdy se z ní původně razilo 240 brakteátů. Později hmotnost brakteátu klesla na 0,7 g, takže z jedné hřivny se razilo ca. 360 kusů. První české brakteáty byly inspirované metrologicky i ikonograficky míšenskými ražbami.

Příjmy panovníka a berní systém v 11.-13. století

V 11. a 12. století se příjmy knížete opírají o soustavu zeměpanských daní, břemen a služeb. Růst pozemkové nobility i postupování majetků církevním institucím a klášterům tento zdroj omezoval. Současně paradoxně rostly výdaje na provoz služebního aparátu a vojska, což rozdíl mezi příjmy a výdaji panovníka zvyšovalo.

Další zdroje příjmů: cla, pokuty, platby tributů, méně válečná kořist, velmi často půjčky

V 11.-12. století je hlavním zdrojem příjmů pravidelná roční daň z míru (*tributum pacis*), jejímž plátcem byli svobodní rolníci coby držitelé půdy. Podle Zemličky se výše *tributu pacis* pohybovala v desítkách tisíc denárů. Výše této daně klesala s mizením sociální vrstvy svobodníků.

Tributum pacis je zvolna nahrazována nepravidelnými účelovými (mimořádnými) berněmi, které se zvolna staly pravidlem. Příkladem je mimořádná berně roku 1107, kdy bylo nutné shromáždit 10.000 hřiven stříbra na vyplacení knížete Svatopluka z internace u německého krále Jindřicha V.

Ve 12. století se tak rodí pravidelná *zemská berně*, jejíž výběr patřil k regáliím. Nejpozději za Václava I. se berně vybírala ze zeměpanských statků klášterů a později měst (zvláštní berně, *berna specialis*). V pokročilém 13. stol. byla i daň obecná, vybíraná z celé země (*collecta, berna, steura generalis*).

Druhem příjmů jsou hotovostní půjčky od klášterů proti zástavě, prodeji a darům nemovitého majetku. Jen od klášterů si panovník v letech 1212-1242 vypůjčil nejméně 670 hřiven stříbra (140 kg).

Knížecí a královská komora, berní úřední aparát, monetární aparát v 11.-13. století

Organizace a správa berně byla do poloviny 13. století členěna do hradeckých provincií

Základním článkem systému byly úřady správce a písaře berně (*provisorius / notarius collectae*) a skupiny výběrčích (*collectores*).

K úřadu se vázaly příjmy z kostelů ve starších na hradeckých centrech původní kastelánské správy.

1224: *officia provisionis monete et notarie steure*, Brno, Znojmo, Opava, Plzeň

1243: *notarie steure*: kostel sv. Prokopa v Brně

1252: notářský úřad při kostelu sv. Hyppolita ve Znojmě.

Příjmy se ve 12. století soustřeďovaly v knížecí komoře (*camera ducis*); správu (příjmy, výdaje) měl na starosti komorník (*summus camerarius*) s aparátem. Je možné, že komorník zastával i roli v procesu zmincování panovníkova stříbra uloženého v komoře.

Komorník byl možná předchůdcem mincmistra, jak jej znají prameny 13. století.

Mincovní a horní regál ve 12.-13. století: co to je regál?

Horní a mincovní regál je z hlediska ekonomiky nejvýznamnější část výhradních výsad panovníka.

Regál se podle prostředí a doby rozšiřoval na neosídlenou zemi, lesy, vodstvo, technické vymoženosti (mosty, mlýny) činnosti (honitba, rybolov, soudnictví, clo), ze kterých plynuly příjmy. Regál se vytvářel nejprve v říšském prostředí a byl ovlivněn adaptací římského práva.

Nejstarším dokumentem, který je i reakcí na zvyšující se hornickou činnost a produkci drahých kovů, je listina Friedricha Barbarossy *Constitutio de regalibus* z roku 1158, vydaná při říšském sněmu na Roncalských polích (Roncaglia). Potvrzuje rudy a sůl jako součást panovníkova regálu, vyjmutého z pravomoci majitele půdy.

Druhý princip, který listina vyjadřovala byl, že kdokoliv, kdo našel tyto suroviny, je mohl svobodně těžit (snad silně zakořeněný prvek původně germánského zvykového práva). Panovníkovi z pozice majitele regálu náležel z toho vždy příslušný díl.

Na území říše (**IMPERIUM ROMANUM SACRUM**) bylo uplatnění horního a mincovního regálu obtížné. Některé oblasti v 11.-12. století připadly dědičně podle lenního systému různým feudálům. Ti sami záhy vystupují z pozice držitelů regálu (např. Wettinové na Míšeňsku).

V pozici faktických uživatelů regálů nalezneme biskupy a arcibiskupy, ovládající velká území, kdy se mocí rovnali světským feudálům v úrovni vévodů a markrabat (Trident – Trento, Salzburg).

Mincovní a horní regál ve 12.-13. století v přemyslovských zemích?

V přemyslovských zemích se pojetí regálních práv odvozovalo od poměrů v říši. Minci razí nepřetržitě český (pražský) kníže a později král.

Moravská údělná knížata razí minci v Olomouci, Brně a Znojmě na základě regálu odvozeného od svrchovaného regálu pražského knížete. Změna v moravském mincovnictví přišla na sklonku 12. století sjednocením údelů v markrabství. Vladislav Jindřich zahájil ražbu dvoustranných denárů, což vydrželo až do roku 1253. Ještě za markraběcí vlády mladého Přemysla 1247-1253 byly oboustranné denáry raženy i v Jihlavě.

Vedle mincovnictví v režii údělných knížat víme o mincovnictví olomouckého biskupství - vázané na hrad (hradiště) Podivín. Pošvář vyslovuje domněnku, že mincovna byla původně knížecí. Teprve později se donací dostal Podivín nejprve pražským biskupům a později diecézi olomoucké.

Bezvýhradné respektování mincovního regálu bylo ve 12.-13. století nesplněným přáním většiny evropských panovníků. Jeho plné prosazení se v českém prostředí podařilo až horní a mincovní reformou Václava II. roku 1300.

Pravidla dobývání drahých kovů: horní právo a horní řády coby konsensus mezi regálem, horními svobodami a dotčeným držitelem půdy

Subjekt 2: NÁLEZCE A POZDĚJI TĚŽAŘ

coby osoba, která
uplatňuje svobodu
těžít rudy

panovník ložisko v
příslušné míře k těžbě
PROPŮJČUJE

Těžař odvádí panovníkovi
jeho díl URBURA

panovník
odškodňuje velké
držitele půdy,
zpravidla
desetinou
UBRURY

Subjekt 3: DRŽITEL PŮDY

na které těžař rudy či kovy
nalezl a svobodně je smí
dobývat, přičemž nikdo mu
v tom nesmí činit překážky

Subjekt 1: PANOVNÍK coby
držitel horního regálu a
monopolní majitel drahých kovů
a dalšího nerostného bohatství

Subjekt 1: PANOVNÍK coby
držitel horního regálu a
monopolní majitel drahých kovů
a dalšího nerostného bohatství

horní úřední aparát

mincmistr
urburéři

propůjčovatelé žil a dolů

hormistři

soudci na horách

přísežní na horách

Horní řády

Subjekt 2: NÁLEZCE
A POZDĚJI TĚŽAŘ

coby osoba, která
uplatňuje svobodu
těžít rudy

Subjekt 3: DRŽITEL PŮDY

na které těžař rudy či kovy
nalezl a svobodně je smí
dobývat, přičemž nikdo mu
v tom nesmí činit překážky

Hornické právní a pracovní normy: horní práva, privilegia, svobody

1208: Tridentské horní právo. Jde o svod textů v několika listinách
Carta sicti et racionum episcopi ab ulis, qui utuntur arzenteria
Carta laudamentorum et poslarum episcopi factorum in facto arzenterie
Carta laudamentorum et postarum episcopi factorum super facto arzenterie
Carta laudamentorum et postarum factorum in monte arzenterie
Item carta de posta montis Exemplum ex autentico relevatum
Carta de posta et jure montis
Carta de posta montis

1219: Privilegium Fridricha II. Pro Goslar *Noticiam pervenire volumus...*

1234: Rozšíření práv města Uničov. mimo jiné se zde stanoví, že žádní z horníků či kovkopů (*genus metallorum*) na zlatých dolech (*aurifodine*), povinných markraběti desátkem, nemají nocovat ve vesnicích a v jejich okolí si hledat útočiště

60. léta 13. století: *lura civium et montanorum civitatis Iglaviensis*

1271: Velké privilegium pro Goslar *lura et libertas silvanorum*

1290: listina B jihlavského horního práva.

1290: privilegia, svobody, práva a povinnosti pro měšťany, horníky a hutníky v Goslaru

1300: *Constitutiones iuris metallici Wenceslai II. lus regale montanorum.*

mincmistři, urburéři a zrod báňské správy

1207: Driloth monetarius v královské listině pro klášter v Plasích

1234: Brumo monetarius regis (acta sunt Brunne in domo monetarii regis).

1239: Wignandus magister monetae

1240: Stephanus magister monetae,

1247: Arlaus, civis eiusdem civitatis (Brunnensis) et Crucisburgensis magister monetae

1252: Heinricus monetarius/magister monete in Gumpolz

1253: Ebrlinus monetarius

1258: Heinricus dictus Avis, magister monete, dominus Eberhardus, magister monete

1258: Eberhardus, Ditmarus, Heinricus et Heinricus magistri monete totius regni Bohemiae

1261: Eberlo, Chruczburgarius et Ditmarus magistri monete

1265: Eberhardus magister monete

1269: Henningus, magister monete, nejspíš pro Moravu.

80. léta: Thitmarus magister monete per Moraviam

80. léta: konsorcium mincmistrů, Tilo z Brodu, Bertold z Jihlavy a Oldřich z Brna

1285, 1292: Ekhardus, magister urbure et monete per Bohemiam

1296: Klaricus magister monete per Bohemiam

80.-90. léta: Wolfen magister urbure et monete per Bohemiam

1264: listina pro žďárský klášter, nařízení panovníka urburěřům

1268: urburéři v Čechách a Moravě v právním naučení pro opata kláštera Leubus v Dolním Slezsku v horních věcech

1272: urburarii Hanman, Ludman, Helwig v Jihlavě

1276: imunita vilémovskému klášteru, mincmistři a urburéři anonymně

1281: Werner, Hanman Ruffus, Chuno a Sigfried urburarii tociu regni Bohemiae v Brodě

80.-90. léta: Baldewinus et Conratus urboram argentifodinarum tam per Boemiam quam per Moraviam (Jihlava)

80.-90. léta: urboram aurifodinarum per totum regnum nostrum, urburéři pražští měšťané Lutold a Mikuláš z Turri, Albert Meinhardův

polovina 13. stol. a Jihlavské městské a horní právo:

3 lány těžažské
2 lány královské
2 lány měšťanské

Praxe vyměřování a propůjčování ve 13. – 15. stol.:

vyměřováno od středu rumpálu
velikost: 7 x 4,5 lánu
otevřeno 3 jámami
(vzdálenost 16,3 láter)

analýza: Jiří Vosáhlo

